

ЛІТЕАРУТРА РІДНОГО КРАЮ

ЛІТЕРАТУРНА ЕНЦИКЛОПЕДІЯ ЧЕРКАЩИНИ. ФРАГМЕНТИ

Уже тривалий час одною з постійних наукових проблем кафедри української літератури і компаративістики Черкаського національного університету ім. Б.Хмельницького є „Літературне краєзнавство як наукова й науково-методична проблема у школі та ВНЗ”. При кафедрі створено обласний літературно-краєзнавчий музей „Літературна Черкащина” (6 залів), проведено десятки наукових конференцій різного рівня, видрукувано сотні наукових і науково-методичних статей, десятки збірників праць, підручників і посібників, упорядковано й видано десятки книг творів письменників-краян, як правило, забутих, видрукувано кілька антологій („Гілочка”, „Криничка”) тощо.

Уже доволі тривалий час створюється літературна енциклопедія Черкащини (ЛЕЧ). Мною розроблено концепцію ЛЕЧ, якою визначено доволі широкий тематичний „прейскурант” включення різносемантичних матеріалів до цього видання. Крім загальнозрозумілого включення до ЛЕЧ максимально широкого кола персоналій, так чи інакше пов’язаних із літературною Черкащиною, включається також фольклорний сегмент (фольклорні твори, записані на Черкащині або ті, в яких ідеться про Черкащину та її уродженців), топографічний сегмент (населені пункти, пов’язані з літературним контекстом), перекладацький сегмент (інформація про тих зарубіжних письменників, твори яких перекладалися уродженцями Черкащини), історичний сегмент (інформація про тих історичних осіб із Черкащини, про яких написані літературні твори, або тих історичних осіб України й зарубіжжя, про яких писали уродженці Черкащини). У ЛЕЧ також реалізуватиметься тематичний сегмент, умовна назва якого – „Коріння їх роду на Черкащині” (про тих літераторів, які народилися не в нашому краї, але батьки яких є уродженцями Черкащини), видавничо-журналістський сегмент (інформація про видавництва, журнальні й газетні видання, рубрики літературного змісту, літературні сторінки тощо), а також інформація про літературні музеї, меморіально-літературні місця Черкащини (пам’ятники, меморіальні знаки, меморіальні дошки письменникам, письменницькі могили і т.д.), про літературні премії краян тощо.

У цьому числі „Вісника ЧНУ” започатковуємо публікацію фрагментів ЛЕЧ.

Володимир Поліщук,
автор-упорядник ЛЕЧ

АБХАЗЬКА ЛІТЕРАТУРА – л-ра абхазького народу. В її основі – усна нар. творчість абхазців – казки, епічні сказання, пісні тощо. Абхаз. писемна л-ра належить до молодих л-р. Найбільш відомі абх. письменники різних часів – Д. Гуліа, С. Чанба, В. Агрба, І. Папаскірі, Ш. Цвіжба, Б. Шинкуба, Ш. Пачалія, Ч. Джонуа та ін. Абхазько-укр. літ. зв’язки започатковані наприкінці 20-х р. ХХ ст. Ряд творів абхаз. письменників присвячений Т. Шевченку: Д. Гуліа («Великий Тарас»), Б. Гургуліа («Тарас Шевченко»).

Лит.: Українська літературна енциклопедія. – У 5 т. – Т.1. – К., 1988.

«АВАНГАРД» – літ.-мистецька група, заснована 1926 р. в Харкові. Називала себе «авангардом післяжовтневого мистецтва», заявляла про тісний зв’язок мистецтва з «добою індустріалізації» (розуміючи її вузькотехнічно), оголошувала стилем епохи т.з. конструктивний динамізм. У своїх деклараціях авангардівці виступали проти «назадництва» й відсталості, але у творчій практиці були еkleктиками, проповідували еротику тощо. «А.» мав відмінні риси порівняно з футуристичною орг-цією «Нова генерація». До «А.» належали поети Вал. Поліщук (очолював групу), Л. Чернов (Малошийченко), прозаїк В. Ярина,

художники В. Єрмилов, Г. Цапок, а також уродженці Черкащини О. Левада, Р. Троянker, В. Чигирин. Учасники групи друкувалися в «Бюлетені «Авангарду» (Харків, 1928), в якому було вміщено також «Прокламацію «Авангарду» з головними настановами авангардівців. У досить нерівних за худож. вартістю творах зовн. «лівизна» часто поєднувалася з тривіальними мотивами.

Лит.: Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Т.1. – К., 1988; Поліщук В. «Авангард», «Аспанфут», «Ланка» та інші (3 літ. хроніки 20-х рр.) // Черкаська правда. – 1990. – 1 вересня.

«АВАНГАРД» – альманах київ. філії орг-ції футуристів – учасників «Нової генерації». Вийшло два номери: у січні і квітні 1930. Видавався за ред. Гео Шкурупія. У дусі настанов «лівого фронту мистецтв» друкувалися теор. статті Гео Шкурупія, О. Полторацького, вірші М. Булатовича, П. Мельника, Ю. Палійчука, проза В. Петрова, а також письменників із Черкащини – О. Влизька, І. Маловічка.

Лит.: Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Т.1. – К., 1988.

АБУ НУВАС (справж. – Абу Алі Гасан Ібн-Гані аль Хамакі ад-Дімашкі; 747 або 762, м. Ахвас – між 813 – 815, Багдад) – араб. поет. За походженням перс. Виступав у багатьох жанрах, розвинув образну систему вірша. Найвідоміша частина спадщини **А.Н.** – любовна лірика і вірші, в яких виявилось його вільнодумство, за що **А.Н.** двічі потрапляв до в'язниці. Творчість **А.Н.** аналізував А. Кримський, доля якого тісно пов'язана з Черкащиною (м. Звенигородка) у книгах «Арабская поэзия в очерках и образцах» (М., 1906) та «Арабская литература в очерках и образцах» (М., 1911).

Лит.: Абу Нувас. Лирика. – М., 1975 (рос. перекл.); Шидфар Б.Я. Абу Нувас, М., 1978; Українська літературна енциклопедія: У 5 т. – Т.1. – К., 1988.

Астаф'єв Віктор Петрович [1.05.1924, с. Овсянка Красноярського краю, Росія – 3. XII. 2001, Красноярськ] – російський письменник, прозаїк, громадський діяч. Народився в селянській сім'ї, виховувався в дитбудинку. Закінчив залізничну школу ФЗУ (1942). Після закінчення добровольцем пішов на фронт, воював на Курській дузі, звільняв Україну. Брав участь як рядовий-зв'язківець у Корсунь-Шевченківській битві, тут був поранений, зустрів майбутню дружину – згодом рос. письменницю М.С. Корякіну (авторка 12 книг, у т.ч. «Отец», «Пешком с войны», «Липа вековая»). Називав Україну «моєю другою Батьківщиною». Мав державні бойові нагороди. По війні працював на різних роботах. З 1951 по 1955 р. літ. працівник газети, почав літ. творчість – перша зб. оповідань «До будущей весны» (1953). Закінчив Вищі літ. курси при Літ. інституті ім. О.М. Горького (1961), з того ж року – на творчій роботі. Проза **А.** – гостропроблемна, психологічно заглиблена, гуманістична, національно зорієнтована. Більшість творів **А.** позначена рисами автобіографізму й документалізму. Його оповіді притаманні композиційна розкутість, звернення до притчевих форм. **А.** – автор роману «Тают снега» (1958), повістей «Кража» (1966), «Последний поклон» (1968), «Царь-рыба» (1978, Держ. премія СРСР), «Стародуб», «Пастух и пастушка» (1974) – (Держ. премія Рос. Федерації), романів «Прокляты и убиты», «Печальный детектив» (1986), «Зрячий посох» (1988 – Держ. премія СРСР), «Плацдарм» (1994) та ін. У 70-80-х р. **А.** допомагав черкаському письменникові С. Носаню у збиранні м-лів для роману про декабристів («Голгофа любові»), сприяв налагодженню творчих зв'язків між письменниками Черкащини і Красноярського краю. 1989 р. **А.** відвідав Черкащину в дні відзначення 175-річчя Т.Г. Шевченка (Черкаси, Канів, Корсунь). Укр. мовою твори **А.** перекладали кілька укр. письменників, у т.ч. – уродженець Смілянщини Микола Стеблина.

Лит.: Собрание сочинений. т. 1-4, М., 1979-81; *Укр. переклади:* Крадіжка. – Десь гримить війна. – К., 1973; Перевал. Пастух і пастушка. – К., 1978 та ін.; Панченко І.Г. Віктор Астаф'єв. – К., 1980; Мануйкін О.О., Поліщук В.Т. З літопису духовного єднання. – Черкаси, 1993. – с. 15-16.

Аргат (Науменко-Аргат) Ганна Андріївна – [5. 06. 1950, хут. Хомівка (Хвилево-Сорочин) Золотоніського р-ну – 20. 04. 1998, там само] – прозаїк. Народилася в багатодітній сім'ї. Закінчила технікум бухгалтерського обліку. Працювала за фахом. Змалку мала нахил до літературної творчості, але почала писати, коли хвороба прикувала до ліжка. 1995 р. видрукувала книжку прози «Оповідки Сорочиного хутора», до якої ввійшли повість «Блакитна стрічка» й низка оповідок, бувальщин, легенд («Мара», «Ішов Гриць з вечорниць», «Морок минулого», «Летять журавлі» та ін.). Твори **А.** відзначаються природним ліризмом, широю перейнятістю долями простих, звичайних сільських людей, розмовно-оповідними інтонаціями. **А.** добре вдаються пейзажні замальовки. Її вабить і хвилює краса природи, вражає біль від нищення краси. Повість «Блакитна стрічка» має динамічний сюжет. Ряд творів **А.** лишився в рукописах.

Лит.: Науменко-Аргат Г. Оповідки Сорочиного хутора. – Запоріжжя, 1995. – 96 с.; Дробний І. Талант і світлий, і добрий, і мужній // Златокрай. – 1999. – 21 квітня; Дробний І., Голиш Г. З любов'ю про найближче // Світлий шлях. – 1999. – 8 квітня.

Анциферов Микола Павлович [11.08. 1889, с. Софіївка Уманського пов. (нині – Умань) – 2. 09. 1958, Москва] – російський літературознавець. Закінчив історико-філологічний ф-т Петербурзького ун-ту (1916). У 1936 – 1956 р.р. працював у Державному літературному музеї в Москві. Основні роботи **А.** пов'язані з дослідженням літературного минулого російських міст, передовсім Москви й Ленінграда, їх приміських зон. У книгах про Петербург Достоевського, про пушкінський Петербург та ін. **А.** прагнув показати, як у творчості письменників відобразилися теми й образи рос. столиці, її вдача, архітектура, загальний стиль міста, а також описати місця, які стали меморіальними. **А.** також досліджував життя і творчість О.С. Пушкіна, О.І. Герцена, І.С. Тургенєва, Ф.М. Достоевського. В останні роки життя брав участь у розбиранні й описі т.зв. «Празької колекції» паперів Герцена й Огарьова, надрукованої у «Літературном наслідді». **А.** був одним із зачинателів новітнього краєзнавства, вихователем численних музейних працівників.

Лит.: Душа Петербурга. – П., 1922; Быль и миф Петербурга. – П., 1924; Как изучать свой город. – М.-Л., 1929; Теория и практика литературных экскурсий. – Л., 1926; Пригороды Ленинграда. Города Пушкин, Павловск, Петродворец. – М., 1946; Москва Пушкина. – М., 1950; Петербург Пушкина. – М., 1950 та ін.; [Ред.] М.П. Анциферов // Молодь Черкащини. – 1972. – 27 червня.

Атаманчук Галина Олексіївна [не встан., с. Нетеребки, Корсунь-Шевчен. р-ну] – авторка збірки віршів «Несу вам радість, любі мої люди» (200__)

Асоціація українських письменників (АУП) – Всеукраїнська творча спілка українських письменників, що виникла як альтернатива Спілці письменників України. Утворена 6-8 березня 1997 р. на установчих зборах АУП (118 учасників). Ставши в опозицію до СПУ, АУП проголосила своїми критеріями фаховість, подолання колоніального синдрому в укр. літературі, відкритість світовим світоглядним і стильовим надбанням ХХ ст. Вступ до АУП відбувається на підставі запрошення від Координаційної Ради АУП. Перший президент АУП – Юрій Покальчук. На II конгресі АУП (4-5. II. 2000) Президентом АУП обрано Тараса Федюка. До складу АУП увійшли понад сто письменників, у т.ч. Ю. Андрухович, І. Римарук, В. Герасим'юк, О. Забужко, В. Моренець, М. Рябчук та ін., у т.ч. письменники, пов'язані з Черкащиною – В. Цибулько, В. Шкляр, П. Гірник та ін. Літературна газета АУП – «Література плюс» (виходила нерегулярно). Опозиційність АУП до НСПУ скоріше декларована, ніж реальна. Немало членів АУП водночас організаційно є і членами НСПУ. АУП має власну видавничу програму, тісно співпрацює з вид-вами «Кальварія» (Львів), «Лілея – НВ» (Івано-Франківськ), «Астро-принт» (Одеса), періодично проводить рейтингові акції «Книга року». На поч. 2009 р. членами АУП є 158 письменників, які працюють у 17 регіональних організаціях України.

Араба́жин Костянтин (Кость) Іванович [2.01 1866, м. Канів – серпень 1929, Рига] – український та російський літературознавець, письменник, педагог, громадський діяч. Народився в родині дворянина. Виступав і під псевдонімами: К. Не-я, К. Недоля. Закінчив Київський університет (1889), з 1920 р. – професор Ризького університету. Видав водевіль «Поперед спитайся, а тоді і лайся» (1885). Переклав укр. мовою монографію М. Костомарова «Думки про федеративні засновини на Стародавній Русі» (1886). Після закінчення Київ. ун-ту доопрацював на студіях у Варшаві й опублікував канд. дисертацію «Казимир Бродзинский и его литературная деятельность» (1891). Був близьким до революційних кіл, перевозив нелегальну л-ру з Галичини, підтримував зв'язки з І. Франком, М. Павликом, з часописами «Зоря», «Діло», «Народ». За словами О. Лотоцького, «в колах українських у Києві появляється він (А. – В.П.) на переломі 80-х і 90-х років. Енергійний, здібний і як письменник, і як промовець, він досяг в українському гурті видатного значіння, був одним з улюблених учнів В.Б. Антоновича». Водночас, за тими ж свідченнями, А. «мав нещасливу рису вносити розбрат всюди, куди входив». З 1892 р. – в Санкт-Петербурзі, викладав рос. літературу й естетику в різних навчальних закладах. А. написав статті «Галицко-русское литературно-общественное движение», «Герцен – Искандер», нарис «Славянские земли» та ін. Виступав у рос. пресі, у «Вільній Україні» (1906). 1899 – 1900 рр. редагував із князем В. Барятинським газ. «Северный курьер», потім одноосібно – газ. «Кавказские минеральные воды». Активно діяв у спілці письменників, петербурзькому укр. клубі. 1907-08 виголосив цикл лекцій (зокр., «Гоголь как поэт и мыслитель», «Гоголь как драматург», «Смерть Гоголя») по різних містах, у т.ч. Харкові, Києві, Одесі. Автор «Этюд о русских писателях» (1912). Ряд праць А. написав у галузі шевченкознавства («Український Прометей», 1911; «Т.Г. Шевченко і панславизм (До питання про Кирило-Мефодіївське товариство)», «Шевченко і месіанізм» (обидві – 1914), в яких осмислювалося ідейно-художнє багатство творів Шевченка, їх значення в історії письменства і громадського поступу. Непослідовними й хибними були судження А. про нібито невиразність і суперечливість світогляду Шевченка (А., зокрема, писав: «Світогляд Шевченка дуже плутаний та неясний... Суперечностей в поезії Шевченка багато...» і под.). Писав вірші громадянського звучання (неопубл.). Переклав окремі твори Л. Толстого, Гі де Мопассана та ін. Від 1918 р. у Гельсінкі (Фінляндія) видавав газ. «Русский голос», у Ризі (Латвія) редагував часопис «День» (1922). Загинув, потрапивши під автомобіль, у м. Рига.

Лит.: Арабажин Кость Іванович. – «Україна», 1929, № 38; Лотоцький О. Сторінки минулого. Част. друга. – Варшава, 1933; Погребенник Ф.П. Іван Франко в укр.-рос. літ. взаєминах. – К., 1986.

Авра́хов Григорій Герасимович [5.02.1922, с. Попельнасте на Єлисаветградщині (тепер – Кіровоградська обл.) – вересень. 2007, Київ] – укр. літературознавець, текстолог, педагог, музейний працівник. Кандидат філологічних наук, доцент. Активний учасник руху шістдесятництва в Україні. Зазнав політичних переслідувань і репресій. Брав участь у війні, був тяжко поранений. А. закінчив Криворізький педінститут, учителював. Після захисту кандидатської дисертації (1958) працював завідувачем кафедри укр. літератури в Черкаському педінституті (1956 – 1964), у 1962 – 1964 рр. – декан філологічного ф-ту цього ж інституту. У 1965-69 рр. – зав. кафедри укр. літератури, декан філолог. ф-ту Ніжинського педінституту; 1971-73 рр. – проректор Київського інституту культури. З 1992 р. – викладач літератури в Київському інституті удосконалення вчителів. Основну наукову увагу А. приділяв дослідженню творчості Лесі Українки. Він – редактор і автор коментарів двотомного видання «Леся Українка. Твори» (К., 1970, вступну статтю вилучено цензурою), книжок «Вивчення драми-феєрії «Лісова пісня» в школі», «Художня майстерність Лесі Українки – лірика», «Леся Українка. Семінарії» (К., 1971), монографії «Леся Українка: проблеми текстології та історії друку» (К., 2007), коментарів до заблокованих цензурою віршів Лесі Українки, що не ввійшли до її зібрання творів у 12-ти томах. А. – автор досліджень творчості письменників-уродженців Черкащини – М. Старицького, І. Нечуя-

Левицького, М. Шумила, а також Олени Пчілки, М. Коцюбинського, О. Ольжича, О. Гончара, Яра Славутича, І. Чендея, Григора Тютюнника, Л. Забашти, Л. Кисельова та ін. Окремі праці А. опубліковані в Чехії, Словаччині, Великобританії. Писав вірші.

Лит.: Художня майстерність Лесі Українки – лірика. – К., 1964, 233 с.; Леся Українка. Семінарії. – К., 1971, 303 с.; Леся Українка: проблеми текстології та історії друку. – Луцьк, 2007, 228 с.; Ткач М. На грані самопожертви // Укр. слово. – 1997. – 27 березня; Діба А., Полум'яна В. Поет у літературознавстві // Літ. Укр. – 2002. – 4 квітня; Пам'яті вченого // Літ. Україна. – 2007. – 13 вересня.

«Апостроф» – незалежний літературно-художній та громадський журнал. Вийшло одне число журналу (1991. – № 1. – 48 с.). Редактор – С. Левченко. Дизайн обкладинки – В. Жигало. Тираж – 2000 прим. Співзасновники – Черкаська організація Спілки письменників України та Черкаський редакційно-видавничий відділ. У журналі вміщені поезії С. Левченка, Т. Осьмачки, А. Химка, М. Негоди, Г. Савчука, М. Кучеренко, І. Лавріненка, В. Слинська, П. Власюка, Г. Колодій, С. Руднева, П. Гончара, В. Гончаренка, переклади з Моріна Херлі (перекл. з англ. В. Шпака), Марка Вейцмана (перекл. з рос. С. Левченка), Стефана Пастушевського (перекл. з польськ. Л. Хмельковського – проза); прозові тексти В. Захарченка (уринок з роману), С. Носаня, Л. Хмельковського, В. Ченцової; гумористична проза К. Світличного, В. Кузьменко, В. Козира, П. Дробишева, А. Машира; спогади М. Ліхцова, рецензія М. Пономаренка на роман А. Химка «Засвіти». Вміщено репродукції картин Є. Гудзенка «Дон Кіхот і Санчо Панса» та Є. Найдена «Торжество молодості».

Лит.: Апостроф: Літературно-художній та громадський журнал. – Черкаси, 1991. – № 1. – 48 с.

Антонович Володимир Боніфатійович [18. (06). І. 1834, с. Махнівці Бердичів. повіту Київ. губернії – 21. (08). ІІІ. 1908, Київ] – видатний український історик, археолог, археограф, етнограф, фольклорист, публіцист і громад. діяч, один з ідеологів українського національно-визвольного руху 2-ї пол. ХІХ ст., член-кор. Петербурзької АН (1902). Створив київську школу істориків, у якій його учнями були пов'язані з Черкащиною Михайло Грушевський і Василь Доманицький. Останній певний час мешкав на квартирі А. в Києві. Зв'язки А. з Черкащиною переважно опосередковані – через наукову діяльність і зв'язки з вихідцями з Черкащини. Одним із учителів А. був М. Максимович. На ідейній платформі київських «старогромадівців» світоглядні позиції А. поділяв і розвивав у своїй творчій діяльності М. Старицький. Черкащина, її топоніми часто згадуються в археологічних та історичних працях А., зокрема у працях на тему козаччини. У спільній з М. Драгомановим праці А. «Исторические песни малорусского народа» (1874) використовуються тексти з фольклористичних збірників М. Максимовича, тексти, записані на Черкащині, і фольклорні твори, в яких ідеться про Черкащину чи її уродженців («Байда», «Пленение турками жены гетьмана Богдана», «Побег Самуила Кошки из турецкой неволи» та ін.). А. – автор історичної повісті «Уманський сотник Іван Гонта» (1882). У 80-90-х рр. А. збирав на Корсунщині історичні й археологічні м-ли для «Археологічної карти Київської губернії» (1895) та історико-географічного словничка України. Приятелював з В.Ф. Симиренком, в якого бував у с. Сидорівці. Щирі стосунки з А. мали уродженці Черкащини С.О. Єфремов і Ф.П. Матушевський, В.М. Доманицький, які залишили цікаві м-ли про А.

Тв.: Исторические песни малорусского народа. С объяснениями Вл. Антоновича и М. Драгоманова. – Т. 1, К., 1874... Твори, Т. 1, К., 1932; Моя сповідь: Вибрані історичні та публіцистичні твори. К., 1995.

Лит.: Син України. Володимир Боніфатійович Антонович. У 3-х т., К., 1997 – 1998; Матушевський Ф. В.Б. Антонович при світлі автобіографії та даних історії // Син України... – Т. 2., К., 1997. – с. 7 – 17; Єфремов С. Житецький про Антоновича // там само. – с. 144 – 147.